

ДВНЗ “ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО МОЗ УКРАЇНИ”

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ ТА ЕКОЛОГІЇ

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи

проф. А.Г. Шульгай

“ ____ ” _____ року

РОБОЧА ПРОГРАМА

**дисципліна «ГІГІЄНА ТА ЕКОЛОГІЯ»
напрямок підготовки 1201 МЕДИЦИНА
спеціальність 7.12010001 «ЛІКУВАЛЬНА СПРАВА»
факультет медичний
навчальний рік 2016-2017**

Розробники: д.мед.н., проф., завідувач кафедри загальної гігієни та екології Кашуба М.О.,
к.мед.н., доцент кафедри загальної гігієни та екології Крицька Г.А.,
к.мед.н., доцент кафедри загальної гігієни та екології Лотоцька О.В.

Схвалено на засіданні кафедри загальної гігієни та екології
„____” _____ 2016 року, протокол № ____

Завідувач кафедри, професор

М.О. Кашуба

© _____, 2016 рік

© _____, 2017 рік

**Тернопіль
2016**

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 2,5	Галузь знань (шифр і назва)	Нормативна	
	Напрямок підготовки 1201 „Медицина” (шифр і назва)		
Загальна кількість годин – 75	Спеціальність: 7.12010001 „Лікувальна справа ”	Рік підготовки	
		6-й	
		Семестр	
		11-12-й	
		Лекції	
	Освітньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст	0 год.	
		Практичні, семінарські	
		42 год.	
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		33 год.	
		Індивідуальні завдання:	
		год.	
		Вид контролю:	
		Диференційований залік	

2. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА І СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

Програма вивчення навчальної дисципліни «Гігієна та екологія» складена відповідно до освітньо-професійної підготовки СПЕЦІАЛІСТ за спеціальністю 7.12010001 ЛІКУВАЛЬНА СПРАВА галузі знань 1201 МЕДИЦИНА.

Програма розроблена на підставі наступних нормативних документів:

- освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) та освітньо-професійної програми (ОПП) підготовки фахівців, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2003 № 239 на пряму підготовки «Медицина» освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» за спеціальностями «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа»;
- навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «лікар» для спеціальностей «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа», затвердженого наказом МОЗ України 08.07.2010 № 539 «Про внесення змін до навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «лікар» у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації за спеціальностями «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа», затвердженого наказом МОЗ України від 19.10.2009 № 749»;
- рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін, затверджених наказом МОЗ України від 24.03.2004 № 152 «Про затвердження рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін» зі змінами та доповненнями, внесеними наказом МОЗ України від 12.10.2004 № 492 «Про внесення змін та доповнень до рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін»;
- тимчасової інструкції з оцінювання навчальної діяльності студентів при впровадженні кредитно-модульної системи організації навчального процесу (лист МОЗ України від 21.01.08 № 08.01-22/65);
- інструкції щодо оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах впровадження Європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу, затвердженої МОЗ України 15.04.2014.

Навчальна дисципліна «Гігієна та екологія»:

а) ґрунтується на вивченні студентами загальної гігієни та екології (3-й рік навчання) і інтегрується відповідно з робочою міжкафедральною програмою гігієнічної освіти;

б) є основою використання сприятливих оздоровчих факторів навколишнього середовища для зміцнення здоров'я людини, загартування організму;

в) закладає основи вивчення студентами навколишнього середовища як джерела етіологічних факторів та етіологічних факторів ризику виникнення і розповсюдження захворювань;

г) на підставі вивчення впливу факторів навколишнього середовища на організм і здоров'я закладає основи здорового способу життя, профілактики захворювань, майстерності діагностики захворювань.

Організація навчального процесу здійснюється за кредитно-модульною системою відповідно до вимог Болонського процесу. Обсяг навчального навантаження студентів описаний в кредитах ECTS – залікових кредитах, які зараховуються студентам при успішному засвоєнні ними відповідного модулю (залікового кредиту).

Видами навчальної діяльності студентів, згідно з навчальним планом є:

а) практичні заняття;

б) самостійна робота студентів (СРС).

Навчальні заняття за їх організацією є практичними і передбачають:

1) дослідження студентами факторів навколишнього середовища та їх відповідності гігієнічним нормативам;

2) дослідження впливу факторів навколишнього середовища на організм людини і здоров'я населення;

- 3) оформлення профілактичних рекомендацій на підставі результатів цих досліджень;
- 4) вирішення ситуаційних задач.

Студенти зобов'язані вести протоколи практичних занять, де зазначати тему та мету заняття, принцип методу дослідження, хід роботи, результати дослідження та формувати висновки.

Кафедри гігієни та екології окремих вищих медичних навчальних закладів України мають право вносити зміни до навчальної програми нормативної дисципліни «Гігієна та екологія» в межах 15% навчальних годин, виходячи з конкретних особливостей, зокрема матеріально-технічного стану, напрямків наукових досліджень та інше. Проте кафедри мають виконати в цілому обсяг вимог з дисципліни згідно з кінцевими цілями освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) та освітньо-професійної програми (ОПП) за напрямом підготовки та навчальним планом.

Поточна навчальна діяльність студентів контролюється на практичних заняттях у відповідності з конкретними цілями та під час виконання індивідуальної роботи студентами.

Підсумковий контроль засвоєння модулів здійснюється після його завершення.

Оцінка успішності студента з дисципліни є рейтинговою і виставляється за багатобальною шкалою за системою ECTS та традиційною шкалою, прийнятою в Україні.

Оцінка засвоєння окремих тем (поточний контроль) проводиться на кожному практичному занятті відповідно до конкретних цілей, оцінка засвоєння модуля - здійснюється на останньому навчальному занятті модуля. Рекомендується застосовувати такі засоби виявлення рівня підготовки студентів: комп'ютерні тести, розв'язування ситуаційних задач, проведення лабораторних досліджень та оцінка їх результатів, аналіз та оцінка результатів інструментальних досліджень і показників, що характеризують функції організму людини, його органів та систем, стан здоров'я в цілому.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є колективне та індивідуальне здоров'я людей у взаємозв'язку з чинниками навколишнього середовища.

Міждисциплінарні зв'язки: «Гігієна та екологія» використовує наукові дані і методи дослідження суміжних дисциплін: астрономії, географії, геофізики, геології, кліматології, метеорології, океанології, клінічних дисциплін (терапії, хірургії, інфекційних хвороб, загальної практики (сімейної медицини), акушерства та гінекології, клінічної імунології, клінічної фармакології, ендокринології), філософії і соціології, біоетики, медичної і біологічної фізики, анатомії, гістології, ембріології, фізіології, біології, медичної та загальної хімії, патофізіології, радіології та радіаційної медицини, фармакології, онкології, геронтології, психіатрії та наркології, епідеміології, соціальної медицини та охорони здоров'я, фізичного виховання та здоров'я.

Програма навчальної дисципліни «Гігієна та екологія» структурована у вигляді модуля «Оцінка стану навколишнього середовища та його впливу на здоров'я населення (гігієна та екологія)»

3 МЕТА ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Мета вивчення нормативної дисципліни «Гігієна та екологія» (кінцеві цілі) встановлюються на основі ОПП підготовки лікаря за фахом «лікувальна справа» (затверджені наказом Міністерства освіти і науки України № 239 від 16 квітня 2003 року) відповідно до блоку її змістового модулю і є основою для побудови змісту нормативної дисципліни. Опис цілей оформлений через вміння у вигляді цільових завдань (дій). На підставі кінцевих цілей до кожного змістового модулю сформульовані конкретні цілі у вигляді певних умінь (дій), цільових завдань, що забезпечують досягнення кінцевої мети вивчення дисципліни.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Гігієна та екологія» є:

- вивчення природних та антропогенних факторів навколишнього середовища та соціальних умов, що можуть впливати на здоров'я людини;
- вивчення закономірностей впливу факторів та умов навколишнього середовища на організм людини або популяції;

- наукове обґрунтування та розробка гігієнічних нормативів, правил та заходів по максимальному використанню факторів навколишнього середовища, які позитивно впливають на організм людини, усунення або обмеження до безпечних рівнів несприятливо діючих факторів;

- використання в практиці охорони здоров'я та народному господарстві розроблених гігієнічних рекомендацій, правил, нормативів, перевірка їх ефективності та вдосконалення;

- прогнозування санітарної ситуації на найближчу та віддалену перспективу з урахуванням планів розвитку народного господарства, визначення відповідних гігієнічних проблем, наукова розробка цих проблем.

У результаті вивчення дисципліни «Гігієна та екологія» студент повинен знати:

- теоретичні основи гігієни як галузі медичної науки та практичної діяльності лікаря в об'ємі відповідних розділів рекомендованої літератури до практичних занять та переліку питань на самопідготовку.

У результаті вивчення дисципліни «Гігієна та екологія» студент повинен вміти:

- аналізувати стан навколишнього середовища та вплив його факторів на здоров'я різних груп населення (ПП-003);
- демонструвати володіння методами гігієнічної оцінки впливу факторів навколишнього середовища на здоров'я населення (ПП-007);
- інтерпретувати основні закони гігієнічної науки та загальні закономірності зв'язку здоров'я з факторами і умовами середовища життєдіяльності (ПП-010);
- обґрунтовувати гігієнічні заходи з профілактики захворювань інфекційного походження (ПП-011);
- планувати заходи по дотриманню здорового способу життя, особистої гігієни та впроваджувати їх в практику охорони здоров'я (ПП-012);
- планувати організаційні і змістовні заходи щодо запобіжного та поточного санітарного нагляду (ПП-013);
- узгоджувати плани проведення профілактичних заходів з планами розвитку територіальних, адміністративних та виробничих одиниць (ПП-045);
- аналізувати стан навколишнього середовища на підставі інтегральних критеріїв оцінки стану здоров'я населення (ПП-048);
- обґрунтовувати проведення профілактичних заходів у відповідності до основ чинного законодавства України (ПП-071).

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 68 годин, 2,25 кредитів ЄКТС впродовж XI-XII семестрів 6-го року навчання.

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Видами навчальних занять згідно з навчальним планом є:

- А)** практичні заняття (семінарські заняття);
- Б)** самостійна робота студентів;
- В)** консультації.

Практичні заняття (семінарські заняття) передбачають детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни з викладачем і формування вміння та навичок їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом сформульованих завдань та вирішення ситуаційних задач.

Самостійна робота студентів передбачає оволодіння студентом навчальним матеріалом, а саме самостійне опрацювання окремих тем навчальної дисципліни у час, вільний від обов'язкових навчальних занять, а також передбачає підготовку до усіх видів контролю. Навчальний матеріал дисципліни, передбачений робочим навчальним планом для засвоєння студентом у процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні аудиторних занять.

Консультації (індивідуальні або групові) проводяться з метою допомоги студентам розібратись та роз'яснити складні для самостійного осмислення питання, вирішити складні проблеми, які виникли при самостійному опрацюванні навчального матеріалу при підготовці до практичного заняття, підсумкового заняття або перед іспитом.

При вивченні дисципліни використовують адекватні методи навчання.

За джерелами знань використовують методи навчання: словесні – розповідь, пояснення, лекція, інструктаж; наочні – демонстрація, ілюстрація; практичні – практична робота, вирішення задач. За характером логіки пізнання використовуються методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний. За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

5. ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Гігієна праці й охорона довкілля в промисловості

Конкретні цілі:

- Тракувати поняття про гігієну як теоретичну основу профілактичної медицини.
- Пояснювати закони гігієни та вміти використовувати їх в практичній діяльності лікаря.
- Пояснювати фізіологічні зміни в організмі, що виникають в процесі фізичної та розумової праці з метою попередження та запобігання передчасної втоми, попередження перевтоми та виникнення порушень у стані здоров'я працюючих.
- Пояснювати основи профілактичних заходів щодо усунення вимушеного положення тіла, перенапруження окремих органів і систем, монотонності праці, її важкості та напруженості, пов'язаних з ними патологічних станів.
- Описувати профілактичні заходи щодо негативного впливу шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища (фізичних, хімічних, біологічних, психологічних, соціальних) та умов праці на організм працюючих.
- Інтерпретувати основи санітарного та трудового законодавства в галузі гігієни праці та використовувати їх при роботі в медико-санітарних частинах, лікарських здоров'я пунктах промислових підприємств.

Тема 1. Основні закони і завдання гігієни. Особливості гігієнічних вимог до планування та експлуатації лікувально-профілактичних закладів. Сучасні проблеми внутрішньолікарняної інфекції та комплекс гігієнічних заходів по їх профілактиці. Гігієна праці медичних працівників у лікувально-профілактичних закладах.

Комунальна гігієна

Конкретні цілі:

- Аналізувати гігієнічне, фізіологічне та епідеміологічне значення води, її роль у виникненні ендемічних та поширенні інфекційних захворювань та гельмінтозів з водним механізмом передачі збудників.
- Інтерпретувати органолептичні, хімічні та бактеріологічні показники якості води різних джерел.
- Описувати системи водопостачання населених місць. Визначати та оцінювати види покращання якості води – знезараження, знешкодження, очищення (освітлення), опріснення, дезактивацію та інші спеціальні види обробки води.
- Інтерпретувати гігієнічне значення ґрунту.
- Планувати і проводити профілактичні заходи з санітарної охорони ґрунту з метою профілактики захворювань.
- Описувати та пояснювати особливості збору, видалення та знешкодження відходів з лікувально-профілактичних (стічних вод, відходів хірургічних, інфекційних відділень) і оздоровчих закладів.
- Пояснювати основи та біологічну дію іонізуючої радіації, її використання в медицині, науці, енергетиці, інших галузях.
- Робити висновки щодо радіаційного контролю за умовами роботи з закритими та відкритими джерелами іонізуючої радіації та захисту від її несприятливої дії законодавчими, організаційними методами та методами, основаними на фізичних законах послаблення випромінювань.
- Тракувати (аналізувати) протирадіаційний захист персоналу та радіаційну безпеку пацієнтів в рентгенологічних, радіологічних підрозділах лікувальних закладів.

Тема 2. Гігієна води та водопостачання населених пунктів. санітарна охорона водних об'єктів.

Гігієна дітей та підлітків

Конкретні цілі:

- Визначати фактори та умови навколишнього середовища, що впливають на формування здоров'я дітей і підлітків.
- Диференціювати основні критерії здоров'я дітей і підлітків та володіти методами комплексної оцінки їхнього стану здоров'я.
- Засвоїти та використовувати методики гігієнічної оцінки фізичного розвитку дітей і підлітків та організованих дитячих колективів.
- Використовувати позитивні фактори довкілля як оздоровчі чинники та запобігати негативному впливу середовища на стан здоров'я, фізичний, психічний та інтелектуальний розвиток дітей і підлітків.
- Вміти застосовувати організаційні заходи навчального та виховного процесу в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах різного типу для збереження та зміцнення здоров'я дітей і підлітків.

- Пояснювати гігієнічні особливості планування та експлуатації дошкільних і шкільних будівель, а також окремих їх приміщень (класи, кабінети, майстерні тощо) для забезпечення належних умов перебування учнів.

- Знати та використовувати у лікарській практиці санітарне законодавство в галузі гігієни дітей і підлітків.

Тема 3. Фізичний розвиток як важливий критерій оцінки стану здоров'я дітей та підлітків. Гігієнічна оцінка організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі і в школі. Критерії готовності дітей 6-літнього віку до навчання у школі.

Гігієна харчування

Конкретні цілі:

- Інтерпретувати значення раціонального харчування для нормального росту, фізичного розвитку, збереження та зміцнення здоров'я, забезпечення активного довголіття людини.

- Пояснювати функції окремих харчових нутрієнтів (білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних солей, мікроелементів, смакових речовин).

- Планувати організацію профілактичних заходів щодо запобігання виникнення і розповсюдження інфекційних захворювань з аліментарним механізмом передачі, біогельмінтозів та геогельмінтозів, харчових отруєнь.

- Обґрунтовувати значення дотримання умов раціонального харчування (його кількісної та якісної повноцінності, дотримання режиму харчування, відповідності якості продуктів і страв ферментним можливостям травної системи індивіда, безпечності в токсикологічному й епідемічному відношенні) у збереженні та зміцненні здоров'я.

- Обґрунтовувати і планувати організацію відповідним категоріям населення і окремим особам дієтичне, лікувально-профілактичне харчування.

- Планувати організацію санітарного обстеження харчоблоків лікарень, оздоровчих закладів, відбір проб продуктів і страв для лабораторних аналізів, оцінювати їх результати.

Тема 4. Харчування в профілактичній медицині. гігієнічна оцінка харчового статусу. Організація лікувально-профілактичного харчування на промислових підприємствах. Медичний контроль за організацією лікувального (дієтичного) харчування в лікувально-профілактичних закладах та в системі суспільного харчування.

Гігієна надзвичайних ситуацій та радіаційна гігієна

Конкретні цілі:

- Пояснювати необхідність і невідкладність медичної, протипожежної та інших видів допомоги потерпілим від лихоліть різного генезу (природних, техногенних, соціальних).

- Вирізняти міжнародні та національні організаційні структури з надання допомоги потерпілим від різного виду лихоліть та ліквідації їх наслідків.

- Планувати медичну допомогу потерпілим у катастрофах, інших катаклізмах, їх життєзабезпечення (розміщення, водопостачання, харчування, зняття стресу).

- Пояснювати принципи організації та проведення санітарного нагляду за розміщенням у польових умовах, водопостачанням, харчуванням, умовами праці ліквідаторів наслідків катастроф та інших надзвичайних ситуацій.

- Планувати заходи організації медичного забезпечення в умовах надзвичайних ситуацій.

Тема 5. Гігієнічна оцінка протирадіаційного захисту персоналу і радіаційної безпеки пацієнтів при застосуванні радіонуклідів та інших джерел іонізуючих випромінювань в

лікувальних закладах. Організація гігієнічного забезпечення при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. особливості тимчасового розміщення потерпілого населення та аварійно-рятувальних формувань.

Загальні питання гігієни та екології

Конкретні цілі:

- Інтерпретувати принципи гігієнічного нормування, методи і засоби гігієнічних досліджень, їх використання у проведенні запобіжного і поточного санітарного нагляду в різних галузях народного господарства, лікувально-профілактичних та оздоровчих закладах.
- Тракувати основні поняття про біосферу, фактори навколишнього середовища, їх вплив на організм та здоров'я населення, провідну роль соціальних умов.
- Аналізувати і використовувати в практичній лікарській діяльності сприятливі (оздоровчі) чинники навколишнього середовища (сонячну радіацію, клімат, погоду, інші фізичні, хімічні, біологічні фактори й умови).

Тема 6. Методологічні та методичні основи вивчення впливу комплексу чинників навколишнього середовища на здоров'я населення. Вплив антропогенних компонентів біосфери на здоров'я людини та популяції. Гігієнічна оцінка потенційного ризику впливу факторів навколишнього середовища на організм людини та здоров'я населення. Наукові основи медичної біоритмології та хроногігієни.

6. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	В тому числі					
		л	п	ла	інд	ср.
Тема 1. Основні закони і завдання гігієни. Особливості гігієнічних вимог до планування та експлуатації лікувально-профілактичних закладів. Сучасні проблеми внутрішньолікарняної інфекції та комплекс гігієнічних заходів по їх профілактиці. Гігієна праці медичних працівників у лікувально-профілактичних закладах. Профілактика ВІЛ-інфекції у медичних закладах.	10		6			4
Тема 2. Гігієна води та водопостачання населених пунктів. санітарна охорона водних об'єктів.	7		3			4
Тема 3. Фізичний розвиток як важливий критерій оцінки стану здоров'я дітей та підлітків. Гігієнічна оцінка організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі і в школі. Критерії готовності дітей 6-літнього віку до навчання у школі.	11		6			5
Тема 4. Харчування в профілактичній медицині. гігієнічна оцінка харчового статусу. Організація лікувально-профілактичного харчування на промислових підприємствах. Медичний контроль за організацією лікувального (дієтичного) харчування в лікувально-профілактичних закладах та в системі суспільного харчування.	14		9			5
Тема 5. Гігієнічна оцінка протирадіаційного захисту персоналу і радіаційної безпеки пацієнтів при застосуванні радіонуклідів та інших джерел іонізуючих випромінювань в	11		6			5

лікувальних закладах. Організація гігієнічного забезпечення при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. особливості тимчасового розміщення потерпілого населення та аварійно-рятувальних формувань.						
Тема 6. Методика гігієнічної оцінки небезпечних і шкідливих факторів виробничого середовища та реакції організму на їх вплив. Санітарне законодавство про охорону праці. (КЗОП). Професійні захворювання і отруєння. Методика визначення запиленості та хімічних забруднень повітря виробничого середовища. Методика гігієнічної оцінки шуму і вібрації.	11		6			5
Тема 7. Методологічні та методичні основи вивчення впливу комплексу чинників навколишнього середовища на здоров'я населення. Вплив антропогенних компонентів біосфери на здоров'я людини та популяції.гігієнічна оцінка потенційного ризику впливу факторів навколишнього середовища на організм людини та здоров'я населення. Наукові основи медичної біоритмології та хроногігієни.	11		6			5
Усього годин	75	---	42			33

7. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ – НЕ ПЕРЕДБАЧЕНО

8. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Тема заняття	К-ть годин
1	Основні закони і завдання гігієни. Особливості гігієнічних вимог до планування та експлуатації лікувально-профілактичних закладів. Сучасні проблеми внутрішньолікарняної інфекції та комплекс гігієнічних заходів по їх профілактиці. Гігієна праці медичних працівників у лікувально-профілактичних закладах. Профілактика ВІЛ-інфекції у медичних закладах.	6
2	Гігієна води та водопостачання населених пунктів. санітарна охорона водних об'єктів. Харчування в профілактичній медицині. Гігієнічна оцінка харчового статусу.	6
3	Фізичний розвиток як важливий критерій оцінки стану здоров'я дітей та підлітків. Гігієнічна оцінка організації навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі і в школі. Критерії готовності дітей 6-літнього віку до навчання у школі.	6
4	Організація лікувально-профілактичного харчування на промислових підприємствах. Медичний контроль за організацією лікувального (дієтичного) харчування в лікувально-профілактичних закладах та в системі суспільного харчування.	6

5	Гігієнічна оцінка протирадіаційного захисту персоналу і радіаційної безпеки пацієнтів при застосуванні радіонуклідів та інших джерел іонізуючих випромінювань в лікувальних закладах. Організація гігієнічного забезпечення при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. особливості тимчасового розміщення потерпілого населення та аварійно-рятувальних формувань.	6
6	Методика гігієнічної оцінки небезпечних і шкідливих факторів виробничого середовища та реакції організму на їх вплив. Санітарне законодавство про охорону праці. (КЗОП). Професійні захворювання і отруєння. Методика визначення запиленості та хімічних забруднень повітря виробничого середовища. Методика гігієнічної оцінки шуму і вібрації.	6
7	Методологічні та методичні основи вивчення впливу комплексу чинників навколишнього середовища на здоров'я населення. Вплив антропогенних компонентів біосфери на здоров'я людини та популяції.гігієнічна оцінка потенційного ризику впливу факторів навколишнього середовища на організм людини та здоров'я населення. Наукові основи медичної біоритмології та хроногігієни.	6
	Всього	36 год

9. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Тема	К-сть годин	Вид контролю
1	Підготовка до практичних занять (теоретична підготовка та опрацювання практичних навичок)	18	Поточний контроль на практичних заняттях
1	Гігієнічні аспекти практичної діяльності лікаря з обслуговування інкурабельних пацієнтів. Профілактика синдрому емоційного вигорання.	2	Підсумковий модульний контроль
2	Гігієнічна оцінка умов перебування хворих в лікувальних закладах. Особливості протирадіаційного захисту персоналу та пацієнтів у рентгенологічних і радіологічних відділеннях.	2	-//-
3	Гігієнічні принципи раціональної організації фізичного виховання та трудового навчання дітей і підлітків. Наукові основи проведення лікарсько-професійної консультації.	2	-//-
4	Харчові отруєння як гігієнічна проблема. Методика розслідування випадків харчових отруєнь.	2	-//-
5	Організація та проведення санітарного нагляду за умовами праці ліквідаторів наслідків надзвичайних ситуацій.	2	-//-
6	Гігієнічна оцінка впливу природних і антропогенних компонентів біосфери на здоров'я людини та популяції. Наукові основи медичної біоритмології та хроногігієни.	2	-//-
3	Підготовка до підсумкового контролю	3	-//-
	РАЗОМ	33	

10. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ РОБІТ – не передбачено

11. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ – не передбачено

12. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАНЯТТЯ – не передбачено

13. ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК, ВНЕСЕНИХ У МАТРИКУЛИ
– не передбачено

14. ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ
ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА (ІРС): – не передбачено

15. МЕТОДИ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ

При оцінюванні студентів приділяється перевага стандартизованим **методам контролю**:

- тестування (усне, письмове, комп'ютерне);
- структуровані письмові роботи;
- структурований контроль практичних навичок;
- усне опитування;
- усна співбесіда.

Форми контролю:

Попередній (вхідний) контроль слугує засобом виявлення наявного рівня знань студентів для використання їх викладачем на практичному занятті як орієнтування у складності матеріалу. Проводиться з метою оцінки міцності знань та з метою визначення ступеня сприйняття нового навчального матеріалу.

Поточний контроль здійснюється на кожному практичному занятті відповідно до конкретних цілей теми. На всіх практичних заняттях застосовується об'єктивний контроль теоретичної підготовки та засвоєння практичних навичок із метою перевірки підготовленості студента до заняття.

Рубіжний (тематичний) контроль засвоєння розділу відбувається по завершенню вивчення блоку відповідних тем шляхом тестування, усної співбесіди та виконання практичного завдання. Тематичний контроль є показником якості вивчення тем розділів дисципліни та пов'язаних із цим пізнавальних, методичних, психологічних і організаційних якостей студентів. Проводиться на спеціально відведеному підсумковому занятті.

Підсумковий контроль здійснює контролюючу функцію, проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні або на окремих його завершених етапах. Проводиться у формі іспиту, диференційованого заліку або заліку з метою встановлення дійсного змісту знань студентів за обсягом, якістю та глибиною, а також вміннями застосувати їх у практичній діяльності. Під час підсумкового контролю враховуються результати здачі усіх видів навчальної роботи згідно із структурою робочої програми.

ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ ПО ЗАВЕРШЕННЮ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Оцінка з дисципліни визначається як сума кількості балів поточної успішності та оцінки, отриманої на диференційованому заліку.

Максимальна кількість балів, яку студент може набрати при вивченні дисципліни становить 200 балів, в тому числі за поточну навчальну діяльність – 120 балів, за підсумковий заліковий контроль (диференційований залік) – 80 балів.

Бали з дисципліни конвертуються у традиційну чотирибальну шкалу за абсолютними критеріями:

Оцінка за 200-бальною шкалою	Оцінка за 4-бальною шкалою
180-200 балів	5 – відмінно
140-179 балів	4 – добре
101-139 балів	3 – задовільно
100 балів і менше	2 – незадовільно

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОЇ УСПІШНОСТІ

Оцінювання поточної успішності проводиться шляхом підрахунку середнього балу поточної успішності по завершенню вивчення дисципліни. При цьому заокруглення ОЦІНКИ здійснюється за схемою: в діапазоні від 0 до 0,24 заокруглюється до меншої одиниці; в діапазоні від 0,25 до 0,74 заокруглюється до 0,5; в діапазоні від 0,75 до 0,99 заокруглюється до більшої одиниці.

Переведення оцінок за поточну успішність з 12-ти бальної шкали у 120-ти бальну шкалу здійснюється наступним чином:

Рейтингова 12-ти бальна шкала	Шкала оцінювання поточної успішності
4	66
4,5	69
5	72
5,5	75
6	78
6,5	81
7	84
7,5	87
8	90
8,5	93
9	96
9,5	99
10	102
10,5	105
11	108
11,5	111
12	114

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну навчальну діяльність при вивченні дисципліни з додаванням балів за індивідуальну роботу студента (ІРС), становить 120 балів.

Схвалено на засіданні кафедри загальної гігієни та екології

„_____” _____ 2016 року, протокол № _____

Завідувач кафедри, професор

М.О. Кашуба

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Оцінювання поточної успішності проводиться за дванадцятибальною рейтинговою шкалою. Оцінка за практичне заняття вважається позитивною, якщо вона становить 4 і більше балів. При цьому враховуються всі види робіт, передбачені методичною розробкою (вказівкою) для вивчення теми практичного заняття.

Бали	Критерії оцінювання
1	Виставляється у тих випадках, коли студент не розкриває зміст навчального матеріалу, не виконав практичної роботи, не оформив протокол.
2	Виставляється студенту, коли він погано орієнтується в навчальному матеріалі, що виявляється шляхом пропонування йому додаткових запитань, виявляє незнання змісту виконання практичної роботи.
3	Виставляється студенту, коли він фрагментарно розкриває зміст навчального матеріалу, допускає грубі помилки у визначенні понять та при використанні термінології, виконав практичну роботу, частково оформив протокол.
4	Виставляється, коли студент орієнтується в основному матеріалі, але не може самостійно і послідовно сформулювати відповідь, спонукаючи викладача пропонувати йому навідні питання, фрагментарно виконав практичну роботу.
5	Виставляється студенту, коли він фрагментарно розкриває зміст навчального матеріалу, показує початкову уяву про предмет вивчення, виконав практичне завдання не до кінця.
6	Виставляється студенту, коли він відтворює основний навчальний матеріал, але при його викладенні допускає суттєві помилки, наводить прості приклади, визначення біологічних понять недостатні, характеризує загальні ознаки біологічних об'єктів, недооформив протокол заняття.
7	Виставляється студенту у випадку, коли він розкриває основний зміст навчального матеріалу; допускає незначні порушення у послідовності викладення матеріалу, при використанні наукових понять та біологічних термінів, нечітко формулює висновки, орієнтується в методиці виконання практичної роботи, виконав її не в повному обсязі.
8	Виставляється у випадку, коли студент розкриває основний зміст навчального матеріалу; дає неповні визначення понять; допускає неточності при використанні наукових термінів, нечітко формулює висновки, виконав практичну роботу, але допустив незначні помилки під час проведення дослідження.
9	Виставляється студенту, коли він розкриває основний зміст навчального матеріалу; дає повні визначення біологічних понять та термінів, допускаючи незначні порушення у послідовності викладення, самостійно, зі знанням методики виконав практичну роботу, але допустив неточності у послідовності проведення роботи.
10	Виставляється у тих випадках, коли студент виявляє повне знання фактичного матеріалу, вміє аналізувати, оцінювати та розкривати суть біологічних явищ і процесів; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; логічно будувати висновки, оформив протокол практичного заняття, допускаючи незначні помилки при застосуванні наукових термінів і понять.
11	Виставляється студенту, коли він показує глибокі, міцні та системні знання в об'ємі навчальної програми, безпомилково відповідає на всі запитання, обґрунтовано формулює висновки, використовуючи матеріали, що виносяться на самостійну роботу студента, грамотно і послідовно, зі

	знанням методики, виконав практичну роботу; в повному об'ємі оформив протокол практичного заняття, правильно застосовуючи наукові терміни та поняття.
12	Виставляється студенту, коли він самостійно, грамотно і послідовно, з вичерпною повнотою, використовуючи дані додаткової літератури, відповів на запитання з проявом вміння характеризувати різноманітні біологічні явища та процеси; чітко та правильно дає визначення та розкриває зміст наукових термінів і понять, самостійно та правильно виконав практичну роботу, без помилок оформив протокол практичного заняття.

Схвалено на засіданні кафедри загальної гігієни та екології
„____” _____ 2016 року, протокол № ____

Завідувач кафедри, професор

М.О. Кашуба

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ЗАЛІКУ З ДИСЦИПЛІНИ

Студент вважається допущеним до диференційованого заліку (підсумкового залікового контролю), якщо він відвідав усі лекційні та практичні заняття, задовільно виконав всі види робіт, передбачені робочим планом зі всіх розділів навчальної дисципліни, отримав позитивні оцінки на підсумкових заняттях, набрав мінімальну кількість балів за поточну успішність, опанував практичні навички, передбачені в матрикулах.

Підсумковий заліковий контроль (диференційований залік) проводиться по завершенню вивчення навчальної дисципліни та передбачає визначення рівня засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з дисципліни.

Проводиться в письмовій формі у вигляді письмового контролю шляхом відповіді на тестові завдання, що проводиться у ННВ незалежного тестування знань студентів університету.

Схвалено на засіданні кафедри загальної гігієни та екології
„____” _____ 2016 року, протокол № ____

Завідувач кафедри, професор

М.О. Кашуба

16. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ЗАЛІКУ

Розділ 1. Комунальна гігієна.

Природа сонячної радіації, основні складові елементи корпускулярної та електромагнітної частин сонячної радіації.

Спектральний склад ультрафіолетової частини сонячної радіації на межі з атмосферою і на поверхні Землі (області А, В, С). Озоновий шар атмосфери та його гігієнічне значення.

Штучні джерела ультрафіолетового випромінювання, їх фізичні та гігієнічні характеристики.

Види біологічної дії джерела ультрафіолетового випромінювання та її особливості для кожної області спектрального складу.

Методи та одиниці вимірювання інтенсивності джерела ультрафіолетового випромінювання.

Основні види і механізми біологічної дії джерела ультрафіолетового випромінювання.

Відмітні властивості біологічної дії окремих діапазонів джерела ультрафіолетового випромінювання - областей А, В, С.

Поняття еритемної, фізіологічної та профілактичної дози джерела ультрафіолетового випромінювання, їх кількісне вираження при різних методах визначення інтенсивності ультрафіолетового випромінювання.

Зрушення здоров'я і захворювання, що пов'язані з дефіцитом ультрафіолетового випромінювання.

Основні симптоми “сонячного голодування” та показання для проведення профілактичного ультрафіолетового опромінення.

Використання ультрафіолетового випромінювання для первинної і вторинної профілактики різних захворювань.

Види штучних джерел ультрафіолетового випромінювання, характеристика принципу їх дії та основні технічні дані. Поняття про Фотарії.

Надлишкове опромінення людини Сонцем та штучними джерелами ультрафіолетового випромінювання.

“Озонові дірки” як гігієнічна проблема. ультрафіолетового випромінювання як професійна шкідливість.

Методи і засоби захисту від надмірного ультрафіолетового випромінювання.

Загальні гігієнічні вимоги до якості питної води. Фізичні і органолептичні показники та показники природного хімічного складу, їх гігієнічна характеристика. Державний стандарт на питну воду.

Джерела і показники забруднення та епідеміологічної безпеки води – органолептичні, хімічні, бактеріологічні та їх гігієнічна характеристика.

Вплив кількості та якості питної води і умов водопостачання на стан здоров'я населення та санітарні умови життя.

Норми водопостачання та їх обґрунтування.

Інфекційні захворювання, збудники яких передаються через воду. Особливості водних епідемій та заходи щодо їх профілактики.

За захворювання неінфекційного походження, обумовлені вживанням недоброякісної води та засоби щодо їх профілактики.

Проблема макро- і мікроелементозів водного походження. Гігієнічне значення жорсткості води. Ендемічний флюороз та його профілактика.

Ендемічний карієс. Фторопротекція карієсу зубів та її значення в практиці централізованого водопостачання.

Внесок вітчизняних гігієністів у наукове обґрунтування та практичну реалізацію фторування води в централізованих системах водопостачання України. Залежність фторування води від кліматичних умов місцевості.

Водно-нітратна метгемоглобінемія як гігієнічна проблема та її профілактика.

Порівняльна характеристика централізованої та децентралізованої систем водопостачання.

Елементи водопроводу при заборі води артезіанської та відкритих водойм. Зони щодо санітарної охорони.

Загальноприйняті методи очистки води при централізованій системі водопостачання (коагуляція, відстоювання, фільтрація), їх сутність та споруди, що з цією метою використовуються.

Методи знезараження води, їх класифікація та гігієнічна характеристика.

Хлорування води, його методи та реагенти, недоліки хлорування.

Знезараження води озонуванням на підставі використання ультрафіолетового випромінювання та їх гігієнічна характеристика.

Спеціальні методи покращання якості води, їх сутність та гігієнічна характеристика (опріснення, деферизація, дезодорація, дезактивація).

Методи запобіжного і поточного санітарного нагляду за централізованими системами водопостачання. Види лабораторного аналізу води – бактеріологічний, санітарно-хімічний (короткий і повний) аналіз.

Санітарний нагляд за місцевими системами водопостачання. Улаштування та експлуатація криниць, каптажів. Санація криниць та її основні етапи.

Методика читання аналізів та експертна оцінка питної води.

Ґрунт та здоров'я людини. Гігієнічне, епідемічне і ендемічне значення ґрунту.

Основні фізичні властивості ґрунту (механічний склад, вологість, пористість, водопроникність, фільтраційна здатність, повітропроникність, капілярність, вологоємність) та їх гігієнічне значення.

Основні абіотичні складові ґрунту (тверда речовина, ґрунтова волога, ґрунтове повітря), їх природний хімічний склад і гігієнічна характеристика.

Біоценози ґрунту, їх класифікація і гігієнічна характеристика.

Ґрунт як фактор передачі збудників інфекційних захворювань.

Джерела забруднення ґрунту, їх класифікація і гігієнічна характеристика.

Фактори та механізми, які приймають участь у самоочищенні ґрунту.

Використання ґрунту для знешкодження відходів господарсько-побутової та виробничої діяльності людини.

Гігієнічна характеристика методів збирання (планово-поквартирного, планово-подвірного), видалення і знешкодження твердих відходів комунально-побутового, промислового і будівельного походження.

Вивізна система збирання, видалення та знешкодження рідких відходів (поля асенізації, поля заорювання).

Методика санітарного обстеження земельної ділянки з урахуванням її функціонального призначення.

Правила, методи та засоби відбору і підготовки проб ґрунту для лабораторного дослідження.

Показники санітарного стану ґрунту, їх класифікація та гігієнічне значення.

Методика визначення фізико-механічних показників ґрунту.

Принципова схема визначення хімічних показників санітарного стану ґрунту.

Методика визначення наявності в ґрунті яєць геогельмінтів.

Принципова схема визначення бактеріологічних показників санітарного стану і забруднення ґрунту.

Орієнтовна шкала оцінки рівня забруднення ґрунту і ступеня його небезпеки для здоров'я населення.

Методика гігієнічної оцінки санітарного стану ґрунту за результатами санітарного обстеження ділянки та лабораторного аналізу проб.

Умови життя в населених пунктах і здоров'я людини. Особливості формування міського середовища і гігієнічні аспекти життя в сучасному місті. Урбанізація як соціально-гігієнічна

проблема.

Планування та забудова території населеного пункту. Принципи функціонального зонування території населених пунктів та особливості розміщення в них житлових, промислових, будівельно-складських та рекреаційних зон.

Гігієнічне значення зелених насаджень.

Гігієнічне значення мікроклімату і повітряного середовища в житлових та громадських будівлях.

Шум, вібрація, електромагнітне випромінювання в умовах населених міст, їх джерела та особливості несприятливого впливу на здоров'я населення.

Гігієнічне значення і регламентація шуму, вібрації та електромагнітного випромінювання в житлових і громадських будівлях. Роль планувальних заходів.

Розділ 2. Гігієна навколишнього середовища та екологія людини.

Методологічні та методичні основи вивчення чинників навколишнього середовища та їх впливу на стан здоров'я населення.

Принципова схема гігієнічного контролю за умовами праці, побуту та чинниками навколишнього середовища.

Загальна схема вивчення та оцінки взаємозв'язків чинників навколишнього середовища та здоров'я населення.

Методика якісного (концептуального) аналізу стану навколишнього середовища та “нормованого” прогнозування змін рівня здоров'я населення за станом забруднення атмосферного повітря, води, ґрунту.

Методика кількісного аналізу стану навколишнього середовища.

Зони спостереження, визначення поняття. Методика вибору зон спостереження.

Поняття про принципів схеми дослідження впливу факторів навколишнього середовища на здоров'я населення.

Здоров'я населення як інтегральний показник стану навколишнього середовища.

Поняття про епідеміологічний метод вивчення стану здоров'я населення та основні способи його реалізації.

Методика якісного (концептуального) аналізу рівня здоров'я населення та особливості її використання у практичній діяльності лікаря.

Методика кількісного аналізу рівня здоров'я населення та особливості її використання у практичній діяльності лікаря.

Методологія оцінки ризику. Характеристика проблеми та основні терміни.

Основні етапи методології оцінки потенційного ризику впливу факторів навколишнього середовища на організм людини та здоров'я населення.

Зв'язок між оцінкою ризиком та керування ним. Керування ризиком та гігієнічне нормування.

Проблеми застосування методології оцінки ризику в Україні.

Біосфера та її структура. Кругообіг речовин у біосфері.

Структура, склад і властивості атмосфери та її гігієнічне значення.

Структура, склад і властивості літосфери та її гігієнічне значення.

Структура, склад і властивості гідросфери та її гігієнічне значення.

Навколишнє середовище та його компоненти.

Загальні закономірності впливу навколишнього середовища на організм людини та здоров'я населення.

Погода, визначення поняття. Фактори, що формують та характеризують погоду.

Закономірності атмосферної циркуляції. Формування різних типів погоди.

Основні термобаричні процеси. Температурна інверсія.

Геліометеотропні реакції людини, визначення поняття та механізм їх виникнення.

Медичні класифікації погоди, значення показників, які лежать в їх основі.

Вплив метеорологічних умов на динаміку забруднення атмосферного повітря.

Вплив погоди на здоров'я людини через спотворення динаміки атмосферних забруднень. Медичне прогнозування погоди, принципи та методи профілактики геліометеотропних реакцій.

Клімат. Визначення поняття. Фактори, що формують та характеризують клімат місцевості.

Класифікація та гігієнічна характеристика кліматичних поясів. Кліматичне районування території України.

Особливості клімату в різних природно-географічних регіонах.

Акліматизація. Основні гігієнічні питання акліматизації на Півночі, Півдні та в умовах аридної зони і високогір'я.

Гідрометеорологічна служба, методика обробки та значення даних метеорологічного спостереження для медико-гігієнічної оцінки клімато-погодних умов.

Використання кліматичних факторів з оздоровчою та профілактичною метою. Особливості санаторно-курортного лікування при різних захворюваннях.

Кліматичні курорти України.

Науково-технічна революція, її позитивні та негативні наслідки.

Позитивний вплив науково-технічної революції на здоров'я людини.

Глобальний характер забруднення біосфери.

Забруднення атмосферного повітря та його вплив на здоров'я.

Забруднення ґрунту та його вплив на здоров'я.

Забруднення води та його вплив на здоров'я.

Загальні закономірності глобального забруднення біосфери.

Наукові основи та шляхи охорони навколишнього середовища від забруднення.

Хімічний склад атмосферного та повітря, що видихається.

Основні джерела, критерії та показники хімічного забруднення атмосферного повітря, повітря житлових і громадських приміщень.

Характеристика джерел забруднення атмосфери у населеному пункті. Закономірності розповсюдження забруднень в атмосфері, фактори, від яких залежить рівень забруднення повітря.

Вплив забрудненого повітря на здоров'я і умови проживання населення.

Безпосередня дія на організм забрудненого повітря: гострі отруєння, хронічні, специфічні та неспецифічні захворювання.

Шляхи та засоби профілактики негативного впливу забрудненого атмосферного повітря на здоров'я.

Державний санітарний нагляд за будівництвом житлових і громадських будівель та їх санітарно-технічним устаткуванням.

Вплив забруднення повітря хімічними речовинами на здоров'я людини.

Показники та вимоги до відбору проб повітря для проведення санітарно-хімічного та бактеріологічного дослідження.

Розрахунок мінімального об'єму проби повітря, необхідного для аналізу. Одиниці виміру.

Аспіраційний метод відбору проб повітря, прилади для аспірації повітря.

Прилади для визначення об'єму протягнутого повітря. Значення та методика приведення об'єму повітря до нормальних умов.

Поглинаючі пристрої, поглинаючі середовища, їх властивості, види та призначення.

Відбір проб повітря у посудини обмеженої ємкості (газові піпетки тощо).

Поняття про експрес-методи (колориметричні, лінійно-колориметричні), визначення хімічних домішок у повітрі. Універсальний газовий аналізатор УГ-2 його конструкція та принцип дії. Апарат Кротова, принцип його дії та шляхи застосування.

Розділ 3. Гігієна харчування.

Функції їжі та чинники, що їх забезпечують.

Теорії та концепції харчування.

Види біологічної дії їжі.

Використання захисної та фармакологічної біологічної дії їжі з метою організації лікувально-профілактичного, еколого-захисного, лікувального та дієтичного харчування.

Основні вимоги до побудови харчового раціону людини.

Енергетична цінність та нутрієнтний склад раціонів харчування.

Рекомендовані величини фізіологічної потреби в енергії.

Джерела енергії у харчуванні.

Білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні елементи та їх значення у харчуванні.

Особливості лікувального (дієтичного) харчування у санаторіях і профілакторіях.

Характеристика лікувальних дієт.

Функціональні обов'язки посадових осіб лікувально-профілактичних закладів з питань організації харчування хворих (головний лікар, черговий лікар, лікар-дієтолог, старша дієтсестра, медперсонал у відділеннях).

Перелік основних документів лікувально-профілактичних закладів, що стосуються організації харчування хворих.

Порядок проходження профілактичних медичних оглядів і обстежень персоналу, що має статус вільного доступу до харчоблоку, харчових продуктів та посуду. Абсолютні і відносні протипоказання для роботи у харчоблоці лікувально-профілактичних закладів.

Перелік харчових продуктів і страв, одержання, виготовлення та реалізація яких у лікувально-профілактичних закладів забороняється.

Перелік харчових продуктів і страв, які не дозволяється приймати від родичів хворого для передавання йому.

Перелік харчових продуктів, які можуть залишатися на наступний день у буфетній-роздатній.

Загальні принципи дієтотерапії при патології органів шлунково-кишкового тракту.

Характерні елементи дієт, що призначаються хворим з захворюваннями органів травлення.

Аліментарна регуляція обмінних порушень. Профілактика виникнення надлишкової ваги. Гігієнічні основи лікування ожиріння.

Аліментарна регуляція обміну жирів та холестерину. Профілактика атеросклерозу.

Аліментарна регуляція вуглеводного обміну. Профілактика та нутриціологічна корекція цукрового діабету.

Основні принципи лікувального харчування при захворюваннях кишок.

Загальні принципи дієтотерапії при патології імунобіологічної системи. Особливості призначення лікувально-дієтичного харчування при харчових алергіях та інших порушеннях імунобіологічної реактивності.

Гігієнічні основи нутриціологічної профілактики травм кісток та сприяння репаративним процесам.

Основні принципи і форми лікувально-профілактичного харчування.

Призначення лікувально-профілактичного харчування та особливості його організації на різних промислових підприємствах.

Раціони лікувально-профілактичного харчування.

Принципи лікувального харчування.

Аліментарні захворювання (первинні хвороби).

Вторинні хвороби недостатнього і надмірного харчування.

Харчові отруєння, їх визначення та класифікація.

Харчові токсикоінфекції: визначення, етіологія, діагностика, клініка, принципи профілактики.

Бактерійні токсикози, їх етіологія, діагностика, клініка, профілактика.

Мікотоксикози, їх етіологія, діагностика, клініка, профілактика.

Харчові отруєння немікробної природи.

Харчові отруєння невстановленої етіології, гіпотези їх виникнення, особливості клініки.

Методика розслідування випадків харчових отруєнь. Документи, які оформляються в процесі та при завершенні розслідування харчового отруєння.

Інструктивно-методичні та законодавчі документи, які використовуються в ході розслідування харчових отруєнь під час їх профілактики.

Профілактичні заходи щодо ліквідації та запобігання харчових отруєнь.

Розділ 4. Гігієна праці та гігієна лікувально-профілактичних закладів.

Гігієна праці як наука.

Види трудової діяльності та особливості їх впливу на організм людини.

Основи законодавства України в галузі гігієни та охорони праці.

Класифікація і характеристика професійних шкідливостей.

Санітарне законодавство в області охорони праці.

Запобіжні та періодичні огляди працівників, організація їх проведення, оформлення облікової та звітної документації.

Основні принципи і критерії гігієнічного нормування виробничих отрут у повітрі робочої зони як основи профілактики отруєнь.

Методи і засоби профілактики професійної патології та охорони праці на виробництві.

Характеристика документів, які необхідно використовувати в процесі розслідування випадків професійних отруєнь або захворювань.

Техніка безпеки, виробнича санітарія, санітарна освіта працівників як засоби профілактики професійних захворювань і отруєнь.

Види праці та їх фізіолого-гігієнічна характеристика. Фізична праця, її важкість та інтенсивність. Розумова праця, її напруженість. Особливості операторської праці.

Фізіологічні зміни в організмі працівника в процесі здійснення фізичної та розумової і операторської праці. Втома і перевтома, пояснення та наукові обґрунтування їх розвитку.

Сучасні принципи і критерії гігієнічної оцінки праці та її класифікація за ступенем важкості та напруженості.

Методи дослідження функціонального стану організму при розумовій та фізичній праці.

Ергографічні, фізіологічні та психофізіологічні методики оцінки функціонального стану організму.

Вивчення працездатності та ступеня втоми за допомогою тренажерів, тренометрів, динамометрів, хронорефлексометрів.

Система профілактичних заходів щодо раціональної організації трудового процесу. Психофізіологічний професійний відбір.

Особливості умов праці у медичній галузі.

Гігієнічне значення планування, обладнання, оптимального режиму експлуатації лікувально-профілактичних закладів як умов створення безпечних умов праці медичного персоналу.

Професійні шкідливості, гігієна і охорона праці медичного персоналу різних відділень лікарняно-профілактичного закладу.

Професійні шкідливості, гігієна і охорона праці медичного персоналу діагностичних, фізіотерапевтичних, бальнеологічних, реанімаційних та інших специфічних відділень і лабораторій лікарняно-профілактичного закладу.

Законодавчі та організаційні заходи щодо охорони праці медичних працівників.

Особиста гігієна медичного персоналу в системі охорони здоров'я та забезпечення сприятливих умов праці і профілактики внутрішньолікарняної інфекції та професійних захворювань.

Форми медико-санітарного обслуговування трудових колективів.

Структура медико-санітарної частини промислового підприємства.

Основні задачі здоров'я та цехового ординатора.

Профілактичних медичних оглядів, їх види та основні етапи проведення.

Документація і планування роботи медико-санітарних частин та дільничних лікарень з питань профілактики, лікування та реабілітації професійно-зумовленої патології.

Основні поняття та актуальні проблеми охорони праці.

Методичні підходи до визначення класу умов праці основних видів виробничої діяльності за показниками шкідливості, небезпеки, важкості та напруженості трудового процесу.

Заходи щодо покращання стану виробничого середовища та зменшення ступеня важкості і напруженості трудового процесу.

Гігієнічні особливості основних систем забудови лікарень, їх порівняльна характеристика та особливості умов перебування хворих, експлуатації і праці медичного персоналу.

Гігієнічні вимоги до земельної ділянки лікувально-профілактичного закладу (розміри, характеристика ґрунту, функціональне зонування, характеристика забудови та озеленення).

Гігієнічні вимоги до окремих структурних підрозділів лікувально-профілактичного закладу (поліклініка, приймальне, терапевтичне, хірургічне, дитяче, акушерсько-гінекологічне, інфекційне, рентгенологічне, радіологічне відділення).

Гігієнічні вимоги до планування та обладнання лікарняних приміщень.

Гігієнічна характеристика основних видів діяльності лікаря загального практики та сімейного лікаря. Гігієна праці медичного персоналу.

Внутрішньолікарняні інфекції: визначення, причини, наслідки.

Джерела та збудники внутрішньолікарняних інфекцій.

Шляхи передачі внутрішньолікарняних інфекцій.

Заходи щодо профілактики внутрішньолікарняних інфекцій.

Дезінфекція: визначення, види, методи та засоби.

Хлор- та хлорвміщуючі сполуки, правила зберігання та використання.

Розділ 5. Радіаційна гігієна.

Радіаційна гігієна як галузь гігієнічної науки і санітарної практики, її мета та завдання.

Іонізуюче випромінювання, що використовуються у виробництві, науці і медицині та їх джерела.

Якісні та кількісні характеристики радіонуклідів як джерел іонізуючих випромінювань, одиниці їх вимірювання.

Якісні та кількісні характеристики іонізуючих випромінювань. Види доз, одиниці їх вимірювання. Потужності доз.

Іонізуюче випромінювання як виробнича шкідливість, умови, що визначають радіаційну небезпеку під час роботи з ними.

Основні види променевих уражень організму та умови їх виникнення.

Гостра та хронічна променева хвороба, умови виникнення, етапи перебігу, основна симптоматика.

Місцеві ушкодження та віддалені наслідки радіаційних уражень.

Норми радіаційної безпеки (НРБУ-97) і Основні санітарні правила (ОС-ПУ-01) роботи з радіоактивними речовинами та іншими джерелами іонізуючого випромінювання, принципи гігієнічного нормування.

Методи та засоби радіаційного і медичного контролю при роботі з джерелами іонізуючого випромінювання.

Радіометричні методи дослідження, що застосовуються в радіаційній гігієні.

Методи визначення радіоактивності повітря. Способи відбору проб повітря для оцінки питомої радіоактивності аерозолів і газів. Визначення питомої активності повітря щодо радону і його дочірніх продуктів розпаду.

Методи визначення радіоактивності води у водоймах.

Методи вивчення радіоактивності харчових продуктів.

Методи дослідження забруднення радіоактивними речовинами робочих поверхонь,

устаткування, рук і тіла працівників.

Методи дозиметричного контролю. Прилади та установки для вимірювання іонізуючого випромінювання. Індивідуальний дозиметричний контроль.

Особливості роботи фахівців санітарно-епідеміологічної станції на територіях, що підлягають радіоактивному забрудненню.

Іонізуюче випромінювання як виробнича шкідливість для персоналу лікувально-профілактичних закладів.

Іонізуюче випромінювання як чинник ризику для пацієнтів лікувально-профілактичних закладів в ході проведення рентгенорадіологічних діагностичних та лікувальних процедур.

Структура радіологічного відділення лікарні. Особливості радіаційної небезпеки та протирадіаційного захисту в кожному структурному підрозділі.

Характеристика радіаційної небезпеки в рентгенівському діагностичному кабінеті та умови, від яких вона залежить. Вимоги до планування рентгенкабінету.

Регламенти радіаційної безпеки і пільги для персоналу лікувально-профілактичних закладів та пацієнтів.

Шляхи зниження променевого навантаження персоналу та пацієнтів лікувально-профілактичних закладів. Санітарно-технічне обладнання рентген- і радіологічних відділень.

Методи збору та знешкодження радіоактивних відходів при роботі з відкритими джерелами іонізуючої радіації.

Методи і засоби санітарного та радіаційного контролю при роботі з джерелами іонізуючого випромінювання в лікувально-профілактичних закладах.

Шляхи забруднення продуктів радіонуклідами. Роль харчових продуктів у збільшенні внутрішнього опромінення населення.

Принципи оцінки результатів вимірювання радіоактивності об'єктів навколишнього середовища та харчових продуктів.

Принципи та критерії поділу територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Регламенти радіаційної безпеки.

Розділ 6. Гігієна надзвичайних ситуацій.

Визначення та класифікації надзвичайних ситуацій.

Природні катаклізми, їх вплив на санітарно-гігієнічні умови місць для тимчасового компактного проживання населення та умови праці військових, цивільних формувань - учасників ліквідації катастроф.

Техногенні катастрофи, їх вплив на санітарно-гігієнічні умови тимчасового компактного проживання населення та умови праці рятувальних формувань.

Соціальні катаклізми, їх вплив на санітарно-гігієнічні умови тимчасового компактного проживання населення, військових формувань та формувань цивільної оборони.

Міжнародні та національні організаційні структури з ліквідації та медичного забезпечення наслідків природних, техногенних, соціальних катастроф.

Організаційно-штатна структура та лабораторно-технічне оснащення медичної служби військ по санітарно-гігієнічного та протиепідемічного забезпечення особового складу у польових умовах. Польові лабораторні комплекти і прилади для гігієнічних досліджень.

Санітарно-гігієнічні заходи щодо організації розміщення людей в умовах катастроф. Гігієнічна характеристика тимчасових жител в умовах надзвичайних ситуацій.

Гігієнічні вимоги до тимчасового компактного розміщення військових, цивільних формувань, рятувальних команд і потерпілого населення при надзвичайних ситуаціях в залежності від клімато-погодних та сезонних умов.

Гігієнічна характеристика табірних наметів, каркасно-надувних, збірно-розбірних, контейнерних та інших польових жител, несприятливі фактори проживання в них та їх профілактика.

Санітарно-гігієнічні особливості розміщення військових, цивільних формувань і

потерпілого населення у підземних спорудах-землянках, сховищах.

Правила обладнання і експлуатація підземних фортифікаційних споруд-землянок, бліндажів, не вентиляційних сховищ, режим вентиляції сховищ. Допустимі концентрації CO₂ в них.

Організація харчування військових та цивільних формувань у польових умовах при надзвичайних ситуаціях і під час війни. Батальйонні пункти харчування, типи польових кухонь.

Військові пайки, пайки формувань цивільної оборони та їх гігієнічна характеристика.

Харчування в умовах зараження місцевості та об'єктів отруйними та радіоактивними речовинами та бактерійними засобами в умовах застосування зброї масового ураження.

Харчові концентрати, сухі пайки, раціони виживання як засоби харчування особового складу формувань в гострий період катастроф, бойових дій та інших надзвичайних ситуацій.

Обов'язки медичної служби, методи і засоби гігієнічного контролю за повноцінністю та безпечністю харчування особового складу формувань і потерпілого населення в польових умовах при надзвичайних ситуаціях, в умовах бойових дій.

Методи оцінки харчового статусу організму.

Зрушення у стані здоров'я та захворювання, що пов'язані з кількісною і якісною неадекватністю добового раціону, з порушенням режиму харчування, з невідповідністю якості продуктів і блюд ферментним можливостям травної системи.

Інфекційні захворювання з аліментарним механізмом передачі, гелмінтози, харчові отруєння, методи їх розслідування і профілактика у польових умовах при надзвичайних ситуаціях та під час війни.

Гігієнічна характеристика основних харчових продуктів, консервів та харчових концентратів.

Показники, які характеризують свіжість і товарні якості харчових продуктів, ознаки їх псування, епідеміологічної та токсикологічної небезпеки.

Джерела, фактори та механізми, що визначають зараження продуктів отруйними, радіоактивними речовинами і бактерійними засобами.

Підрозділи медичної служби формувань, в обов'язки яких входить проведення медичної експертизи продовольства.

Табельні засоби (лабораторні комплекти і прилади), призначені для проведення медичної експертизи продовольства у польових умовах.

Етапи медичної експертизи продовольства та можливі варіанти експертних висновків на різних етапах її проведення.

Шкідливі та небезпечні чинники, які впливають на ліквідаторів катастроф та інших надзвичайних ситуацій природного походження.

Шкідливі та небезпечні чинники, які впливають на ліквідаторів катастроф та інших надзвичайних ситуацій техногенного походження на хімічних, нафтоперегонних і подібних підприємствах.

Шкідливі та небезпечні чинники, які впливають на ліквідаторів радіаційних аварій і катастроф (на прикладі Чорнобильської катастрофи).

Психоемоційне напруження та стрес, які розвиваються у ліквідаторів катастроф та інших надзвичайних ситуацій, методи і засоби їх профілактики, корекції та лікування.

Профілактичне значення слова, команди, використання допінгів, психотропних препаратів з метою подолання стресів, психоемоційних реакцій у ліквідаторів наслідків катастроф та потерпілого населення.

Гігієнічна характеристика індивідуальних засобів захисту, які використовуються ліквідаторами у разі виникнення пожеж, повеней, інших лихоліть.

Особливості режиму і умов праці, її важкості, інтенсивності, тривалості та напруженості при ліквідації наслідків катастроф та інших надзвичайних ситуацій, методи їх виявлення і оцінки в умовах катастроф.

Розділ 7. Гігієна дітей і підлітків та психогігієна.

Чинники навколишнього середовища та соціальні умови життя, що впливають на процеси формування здоров'я дітей і підлітків.

Загальні закономірності росту і розвитку дитячого та підліткового організму. Критерії та показники оцінки здоров'я дітей і підлітків.

Методика комплексної оцінки стану здоров'я дітей і підлітків. Особливості розподілу дітей і підлітків за групами здоров'я.

Фізичний розвиток як важливий критерій оцінки стану здоров'я. Основні показники фізичного розвитку.

Правила антропометрії. Вимоги до таблиць регіональних стандартів фізичного розвитку.

Поняття про біологічний та календарний вік. Показники рівня біологічного розвитку дітей і підлітків. Сучасні уявлення про епохальну та внутрішньовікову акселерацію і ретардацію.

Методи оцінки фізичного розвитку дітей і підлітків.

Методи оцінки стану здоров'я та фізичного розвитку організованих дитячих колективів.

Задачі лікаря щодо організації та проведення оздоровчих заходів в дитячих колективах. Система управління станом здоров'я дітей і підлітків.

Фактори та умови навколишнього середовища і навчально-виховного процесу, що впливають на здоров'я дітей і підлітків.

Зрушення у стані здоров'я та захворювання, які зумовлені дією чинників навколишнього середовища і навчально-виховного процесу.

Гігієнічні вимоги до земельної ділянки і будівлі навчальних установ та закладів. Принцип функціонального зонування та його значення.

Гігієнічні вимоги до планування, улаштування, обладнання, мікроклімату, вентиляції та освітлення, а також санітарно-технічного благоустрою приміщень навчальних закладів.

Методика оцінки умов перебування та навчання учнів у сучасних навчальних закладах.

Гігієнічні вимоги до дитячих меблів та їх фізіологічне обґрунтування.

Правила маркування парт, інших навчальних меблів та розсаджування учнів. Гігієнічні вимоги до розміщення парт у шкільному класі.

Основні профілактичні заходи щодо покращання умов навчально-виховного процесу та санітарно-гігієнічних умов перебування учнів у сучасних навчальних закладах.

Гігієнічні принципи раціональної організації фізичного виховання дітей і підлітків. Види, засоби та форми фізичної культури в сучасних навчальних закладах.

Поняття про рухову активність. Наукові основи та методи кількісного вимірювання і гігієнічної оцінки рухової активності. Профілактика гіпокінезії.

Фізіолого-гігієнічні основи оцінки уроку фізичної культури. Гігієнічні вимоги до місць проведення занять з фізичного виховання.

Лікарський контроль за організацією занять фізичною культурою та гігієнічні аспекти медичного забезпечення фізичного виховання дітей і підлітків.

Фізіолого-гігієнічні основи загартовування організму дітей і підлітків. Основні види, принципи і способи організації загартовування.

Гігієнічні принципи раціональної організації трудового та політехнічного навчання дітей і підлітків.

Фізіолого-гігієнічні основи проведення контролю за трудовим навчанням школярів.

Гігієнічні вимоги до змісту, режиму і умов організації та проведення трудового навчання в умовах різних типів сучасних навчальних закладів.

Професійна орієнтація як гігієнічна проблема. Психофізіологічні аспекти професійного самовизначення. Професіографія.

Сучасна система професійної орієнтації, її функції та провідні складові частини.

Наукові основи проведення лікарсько-професійної консультації. Поняття про професійний відбір. Методики прогнозування професійної успішності.

Психогігієна, хроногігієна та психофізіологія як розділи гігієнічної науки, їх мета та основні завдання.

Поняття про психічне здоров'я людини та методологія його вивчення. Групи психічного здоров'я.

Закономірності та особливості розвитку і формування провідних психофізіологічних функцій організму та особливостей особистості у дитячому, підлітковому і дорослому віці.

Провідні методи психофізіологічних психогігієнічних досліджень та критерії оцінки психічного здоров'я.

Психогігієнічні принципи раціональної організації повсякденної діяльності людини.

Біоритмологія як наука, її значення. Провідні характеристики біологічних ритмів та методологія їх вивчення.

Біоритмологічні принципи раціональної організації повсякденної діяльності людини.

17. ЗРАЗКИ ПИТАНЬ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Атмосферне повітря промислового міста інтенсивно забруднюється викидами кількох промислових підприємств. Аналіз захворюваності міського населення показав, що найбільш часте захворювання — хронічна пневмонія, особливо в дітей. Ця картина захворюваності найімовірніше може бути пов'язана з промисловим викидом в атмосферу.

A. Сполук кадмію

B. Сполук арсену

C. Метилртуті

D. Сполук свинцю

E. Оксидів сірки

2. Жінка, 55 років, скаржиться на багаторазовий пронос, лущення та пігментацію шкіри на відкритих ділянках тіла (шиї, кистей та стоп), дратівливість і неспокій. Про яку вітамінну недостатність йде мова?

A. Пантотенової кислоти.

B. Ретинолу.

C. Тіаміну.

D. Нікотинової кислоти.

E. Рибофлавіну.

3. Працівник складової майстерні скаржиться на головний біль, дратівливість, послаблення зору — навколишні предмети бачить ніби крізь сітку. Об'єктивно гіперемія склери, потовщення рогівки, зниження прозорості зіниць VOS — 0,8, VOD — 0,7. Індивідуальними захисними засобами робітник не користується. Який найбільш імовірний діагноз?

A. Блефароспазм

B. Прогресуюча міопія

C. Кератит

D. Катаракта

E. Кон'юнктивіт

4. У селищі міського типу N, що розташоване на річці, зареєстровано спалах вірусного гепатиту A, можливо водного походження. Збільшення яких показників якості води водойм може підтвердити це припущення?

A. Індекс фекальних колі-форм.

B. Кількість колі-фагів.

C. Наявність збудника водяної лихоманки.

D. Окиснюваність.

E. Індекс кишкової палички.

5. У заводській їдальні — харчове отруєння, клініка якого вказувала на стафілококову етіологію. Захворіло 15 чоловік. Які матеріали від хворого необхідно надіслати для дослідження в лабораторію, щоб підтвердити харчове отруєння?

A. Кров (клінічний аналіз).

B. Кров на гемокультури.

С. Блювотні маси хворого.

Д. Сечу.

Е. Спинномозкову рідину.

6. У 67-річної хворої на неспецифічний поліартрит напередодні різкої зміни погоди в умовах стаціонару з'явилися додаткові скарги на задишку, набряк суглобів, головний біль та біль у ділянці серця, шкірну висипку. Білок та кров у сечі, підвищення температури тіла. Який клінічний симптом, крім задишки серцевого та головного болю, найбільш метеозалежний?

А. Білок у сечі.

В. Набряк суглобів.

С. Гематурія.

Д. Підвищення температури тіла.

Е. Шкірна висипка.

7. Серед населення, що мешкає поблизу підприємства з виробництва пестицидів, динамічно підвищується рівень природжених вад розвитку, що проявляються центральним паралічем, ідіотією та сліпотою новонароджених. Сполуки якого забруднювача навколишнього середовища можуть зумовити розвиток даної патології?

А. Залізо.

В. Ртуть.

С. Кадмій.

Д. Стронцій.

Е. Хром.

8. Під час обстеження групи осіб, що мешкають на одній території, виявлено загальні симптоми захворювання: темно-жовта пігментація емалі зубів, дифузний остеопороз кісткового апарату, оксифікація зв'язок, скостеніння суглобів, функціональні порушення діяльності ЦНС. Надлишок якого мікроелемента в продуктах або питній воді може бути причиною цього стану?

А. Міді.

В. Йоду.

С. Нікелю.

Д. Цезію.

Е. Фтору.

9. Оператор автокамерної лінії шинного заводу працює стоячи, нахилившись 400 разів за зміну під кутом понад 30°, енерговитрати при цьому становлять 25 Вт. Під час праці в оператора підвищується пульс (106 за 1 хв). У кінці зміни зменшується увага, знижується витривалість. Який з показників найбільш імовірно свідчить про важкість праці?

А. Нахил корпусу.

В. Частота пульсу.

С. Витрати енергії.

Д. Робоча поза.

Е. Зниження витривалості.

10. Хворому на підприємстві виділено путівку до санаторію. Дільничний лікар став готувати необхідні для цього медичні документи. Хто буде направляти хворого на санаторно-курортне лікування?

А. Дільничний лікар.

В. Профспілковий комітет.

С. Медико-соціальна експертна комісія.

Д. Лікарська консультативна комісія.

Е. Лікар вузької спеціальності.

18. ЗАСОБИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО, РУБІЖНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО ВИДІВ КОНТРОЛЮ

1. Матеріали підготовки до практичних занять.
2. Методичні вказівки до практичних занять.
3. Методичні матеріали для самостійної роботи студентів.
4. Тестові завдання, ситуаційні задачі, конструктивні завдання.

19. ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Гігієна та екологія: Підручник / За редакцією В.Г.Бардова. – Вінниця: Нова Книга, 2006 – 720 с.
2. Загальна гігієна: пропедевтика гігієни: Підручник /Є.Г.Гончарук, Ю.І.Кундієв, В.Г.Бардов та ін.; За ред. Є.Г. Гончарука. – К. : Вища шк., 1995.- 552 с. : іл.
3. Общая гигиена (пропедевтика гигиены): Учебник / Е.Г.Гончарук, В.Г.Бардов, Г.И.Румянцев и др.; Под ред. Е.И.Гончарука. – К. Вища шк., 1991. – 384 с.: илл.
4. Общая гигиена. Пропедевтика гигиены. // Учебник для иностранных студентов. /Е.И.Гончарук, Ю.И.Кундиев, В.Г.Бардов и др.. – К.: Вища школа, 2000. – 652 с.
5. Профілактична медицина. Загальна гігієна з основами екології Навчальний посібник (І.І.Даценко, Р.Д.Габович), - К., 1999.– 694 с.
6. Профілактична медицина. Загальна гігієна з основами екології. І.І.Даценко, Р.Д.Габович. Підручник, 2 видання. – Київ., „Здоров’я”, - 2004, - 792 с.
7. Гигиена. Р.Д.Габович, С.С.Познанский, Г.Х.Шахбазян – 3 –е изд., пере раб. и доп. – Киев: Вища школа, 1983.- 320 с.
8. І.І.Даценко, Р.Д. Габович . Основи загальної і тропічної гігієни. – К.: Здоров’я, 1995. – 424 с.
9. Пропедевтика гігієни, військова та радіаційна гігієна, навчальний посібник (В.Г.Бардов та співавт.) - ч. 1, 160 с. ; - ч. 2, 128 с. - К.; 1999.
10. Гігієна. Навчальний посібник до практичних занять для студентів медичних факультетів в. н. з. // В.Я.Уманський, Д.О.Ластков, А.М.Безсмертний, Н.Ф.Іваницька та інші. – Донецьк, 2004, 384 с.
11. М.П. Машенко, Д.С. Мечов, В.О. Мурашко. Радіаційна гігієна - Харків; МОЗ України, КМАПО, 1999.-389 с.

Допоміжна

- 1.Загальна гігієна: Посібник для практичних занять / За загальною ред. Даценко І.І. – Львів: 2001. – 472 с.: іл..
- 2.Загальна гігієна. Словник-довідник. (І.І.Даценко, В.Г.Бардов, Г.П.Степаненко) Львів, 2001 р. – 244 с.
- 3.Комунальна гігієна /Є.Г. Гончарук, В.Г. Бардов, С.І. Гаркавий, О.П. Яворовський та ін.; за ред. Є.Г. Гончарука. – к.: Здоров’я , 2003. – 728 с.
4. Гігієна харчування з основами нутриціології (за ред. В.І.Ципріяна). - К., 1999. – 568 с.
5. Гігієна праці (під ред. А.М. Шевченка, О.П.Яворовського). - Вінниця: Нова Книга, 2005 – 520 с.
6. Гигиена /Под ред. акад. РАМН Г.И.Румянцева. - М.: МЕДИЦИНА, 2000.-608с.: ил.
7. Пивоваров Ю.П. Гигиена и основы экологии человека: Учебник для студ. высш. мед. учеб.заведений / Ю.П. Пивоваров, В.В. Королик, Л.С. Зиневич; Под ред. Ю.П. Пивоварова. – М.: Издательский центр „Академия”, 2004 -528с.
8. Військова гігієна з гігієною при на надзвичайних ситуаціях. – За ред. К.О.Пашка. / Підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів України. – Тернопіль, - „Укрмедкнига”, - 2005. – 310 с.

9. Правові основи державної служби медицини катастроф України. // Український науково-практичний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф. МОЗ., - Тернопіль, 2002. – 242 с.

10. Організація лікувально-профілактичних та санітарно-протиепідемічних заходів для ліквідації наслідків повеней. В.Ф.Москаленко, В.О.Волошин, І.М. Рогач. //Ужгород, 2001, - 92 с.